

تاریخ‌سازی با پای پیاده

■ منوچهر ستوده (۱۳۹۵-۱۲۹۲)

■ کار ویژه: نگارش کتاب ارزشمند جغرافیای شمیران

مرحوم منوچهر ستوده، استاد دانشگاه تهران، ایران‌شناس و جغرافیدان تاریخی برجسته، با نگارش آثاری چون «تاریخ آستانرا تا استارآباد، تاریخ بنادر و جزایر خلیج فارس و... اطلاعات ارزشمندی از تاریخ و هویت نقاط مختلف کشور را به ثبت رساند و با نگارش کتاب دوجلدی جغرافیای تاریخی شمیران

نیز گامی بلند برای معرفی این گستره از پایتخت برداشت. حمید ناصری، تهران‌پژوه و نویسنده، در این باره می‌گوید: «منوچهر ستوده، زاده محله عودلاجان و محدوده خیابان سرچشمه بود. زندگی در قلب تهران قدیم آن هم در دورانی که محله‌های قدیمی تهران در دوره تغییر و تحولات جغرافیایی قرار داشتند، به او دید کاملی از جغرافیای شهری تهران قدیم داد؛ از تهران محصور در خندق تا توسعه پایتخت در دوره‌های بعدی. کار ویژه استاد منوچهر ستوده اما در حوزه جغرافیای شمیران رقم خورد؛ جایی که او با نگارش کتاب دوجلدی جغرافیای تاریخی شمیران، اطلاعات ارزشمندی از تاریخچه، هویت، مردم‌شناسی، گویش و روند تبدیل آبادی‌های شمیران از روستا به محله و الحاق آنها به تهران ارائه کرده است.»

امامزادگان شهر به روایت باستان‌شناس نامی

■ سیدمحمد تقی مصطفوی (۱۳۹۵-۱۲۸۴)

■ کار ویژه: معرفی اماکن تاریخی-مذهبی پایتخت

نخستین ایرانی که به ریاست مدیریت کل اداره باستان‌شناسی ایران رسید، سیدمحمد تقی مصطفوی بود. رشته تحصیلی‌اش با تهران‌شناسی و تهران‌پژوهی ارتباطی نداشت و ابتدا حقوق خواند و در ادامه باستان‌شناسی را انتخاب کرد، اما علاقه به باستان‌شناسی در دوره هخامنشی و عهد سلجوقی او را به وادی

تهران‌شناسی کشاند و همین دیدگاه باعث شد تا تالیفات متعددی مانند «تاریخ باستان‌شناسی تهران» را از خود به جای بگذارد. اردشیر آل‌عوض، تهران‌پژوه، درباره این چهره شاخص می‌گوید: «مطالعات و تحقیقات باستان‌شناسی پستی می‌شود برای علاقه‌مندی مرحوم سیدمحمد تقی مصطفوی به موضوع اماکن تاریخی-مذهبی شهر تهران. در همین زمینه می‌توان به یکی از آثار او با عنوان «آثار تاریخی شهر تهران با تکیه بر امامزادگان و مکان‌های مذهبی» یاد کرد. او اغلب پژوهش‌هایش را برای این کتاب به شکل میدانی انجام داده است. سال ۱۳۳۶ که این کتاب منتشر شد، کرج هم جزو استان تهران محسوب می‌شد. مرحوم مصطفوی در این کتاب درباره امامزاده‌های شهر تهران اطلاعات بسیار ذی‌قیمت و نادری را مطرح می‌کند که مورد استقبال بسیاری از مفاخر و علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.»

فرزند سنگلج؛ تصویرساز چیره‌دست روزگار سپری شده

■ ناصر نجمی (۱۳۸۲-۱۲۹۷)

■ کار ویژه: گردآوری اطلاعات هویتی تهران

۲۸ مرداد ۱۳۳۲ رخ داده تشریح می‌کند. برای مثال، در کتاب سیاسی با «مصدق و دکتر فاطمی» چنین تصویری آمده است: «بینجامیدان توپخانه است. از میدان توپخانه وارد خیابان علاءالدوله یا خیابان فردوسی کنونی می‌شویم. نرسیده به فلان جا، فلان کوچه بود و نظامیانی که دنبال نیروهای ملی‌گرا و مردمی بودند، کسانی که در ملی کردن نفت، تظاهرات و راهپیمایی‌هایی راه انداختند، درست همین جا جمع شده بودند...» این فضای سیاسی که ناصر نجمی در دوران جوانی برای خودش درست می‌کند، سیمای تهران آن دوران را برای ما متصور می‌سازد.»

به اعتقاد این تهران‌پژوه، ناصر نجمی با قدرت قلمی که داشت اگر در دوره مشروطیت بود، می‌توانست تأثیرگذارترین کتاب را در مورد انقلاب مشروطیت در تهران به یادگار بگذارد: «من سندی پیدا کردم که سال ۱۳۲۷ وقتی آیت‌الله طالقانی را دعوت می‌کنند که به تهران بیاید، جامعه روشنفکری آن موقع، مثل دانشگاه‌های دانشگاه تهران و دانشکده فنی دانشگاه تهران، کانون‌های مذهبی را تشکیل می‌دهند. آیت‌الله طالقانی در این کانون قرآن تفسیر می‌کرد و یکی از کسانی که در آن جلسه حضور داشت، ناصر نجمی بود. به خاطر همین هم گرایش‌های ملی‌گرایانه پیدا کرد و این گرایش اتفاقات مهمی را در زندگی او رقم زد.»

ناصر نجمی، تهران‌شناس معاصر، در محله سنگلج تهران به دنیا آمد. رشته دانشگاهی او، تاریخ و جغرافیا بود، اما مرحوم نجمی به واسطه تعلق خاطر و عرق بسیار به تهران از میان ده‌ها جلد کتابی که از خود به یادگار گذاشته است، ۵ جلد آن را به تهران با عناوینی چون «دارالخلافه طهران، طهران عهد ناصری، ایران قدیم و طهران قدیم، طهران در یک قرن پیش و طهران در گذر زمان اختصاص داد.»

حمید ناصری، تهران‌پژوه، با بیان این تعریف اجمالی می‌گوید: «فعالیت و کتاب‌های نجمی درباره تهران از چندین جنبه اهمیت دارد. در مرحله نخست نجمی درگیر تحولات سیاسی دوره پهلوی اول بود. او در اتفاقات شهریور ۱۳۲۰ و تصرف تهران به دست متفقین ۲۳-۲۲ سال بیشتر نداشت خیلی راحت و با دید باز جامعه آن روز را می‌بیند و بعدها در نوشته‌ها و خاطرات خودش منتشر می‌کند و مخاطب با خواندن آن کتاب و خاطرات سیاسی، گوشه‌گوشه همه محله‌های تهران را بعینه می‌بیند؛ از بهارستان و توپخانه گرفته تا سنگلج و بازار.» حمید ناصری ادامه می‌دهد: «او در کتاب‌هایش همچنین رویدادها و اتفاقاتی را که از سال ۱۳۲۰ تا کودتای

ثبت اسناد تاریخ اجتماعی به دست نوه مظفرالدین شاه

خود از فلان قصبه، ده و شهر برای حاکم می‌نوشتند، شکایت داشتند و رسیدگی حاکم را می‌خواستند. همین ماجرا علقه‌ام را به ثبت اسناد تاریخ اجتماعی بیشتر کرد.» چنین بود که منصوره اتحادیه سال ۱۳۶۲ برای توسعه و گسترش فعالیت‌های علمی و تاریخی‌اش نشر تاریخ ایران راه‌اندازی کرد و این مؤسسه همچنان فعال است.» کتاب‌های تاریخ غفاری با همکاری سیروس سعدوندیان، خاطرات و اسناد حسینی‌خان نظام‌السلطنه مافی، گزیده‌ای از مجموعه اسناد عبدالحسین میرزا فرمانفرما با همکاری سیروس سعدوندیان، نامه‌های یوسف مغیث‌السلطنه، سیاق‌عشیرت در عصر قاجاریه، آثار دارالخلافه تهران: اسنادی از تاریخ اجتماعی تهران در عصر قاجار، خاطرات تاج‌السلطنه با همکاری سیروس سعدوندیان، اینجا طهران است... مجموعه مقالاتی درباره طهران سال‌های ۱۳۴۴-۱۳۶۹. ق از جمله کتاب‌های این تهران‌پژوه در حوزه هویت تاریخ اجتماعی تهران است که عبدالرحیمی از آنها یاد می‌کند.

در مدارس کیهان، ژنادرک و انوشیروان دادگر هم درس خواند اما خیلی زود برای ادامه تحصیل در مقطع متوسطه همراه برادرش به انگلستان رفت و از دانشگاه ادینبورگ سال ۱۳۳۵ شمسی فوق‌لیسانس تاریخ گرفت و بعد از بازگشت به سرزمین مادری، سال ۱۳۴۷ شمسی در دانشگاه تهران به‌عنوان مربی فعالیتش را شروع کرد. او سال ۱۳۵۹ مدرک دکترایش را هم از همین دانشگاه دریافت کرد. همایون عبدالرحیمی در این باره می‌گوید: «بانو اتحادیه در خانه‌های مهم تهران مانند اتحادیه، قوام‌السلطنه و... زندگی کرده است و علاوه بر داشتن پشتوانه تاریخی خانوادگی، به خوبی با خم و چم تاریخ تهران آشناست. او در یکی از مصاحبه‌هایش گفته بود: «شانس بزرگ و مهم زندگی من این است که به آرشیو اسناد خانوادگی که بخش عظیمی از آن متعلق به خانواده همسر، نظام مافی و خانواده مادری که نوه دختری فرمانفرما بود، دسترسی پیدا کردم. بیشتر این اسناد عریضه و نامه‌های محلی خطاب به حکومت است که مردم از گرفتاری‌های

■ منصوره اتحادیه (۱۳۱۲ تا کنون)

■ کار ویژه: پژوهش در حوزه اسناد تاریخ اجتماعی تهران

انگیزه اولیه منصوره اتحادیه برای تحقیق و پژوهش و نوشتن رمان‌ها و کتاب‌های تاریخی در حوزه تهران دسترسی به آرشیو اسناد تاریخی خانواده مادری و همسر بوده است. البته باید از این نکته هم یاد کرد که او از نوادگان دختری مظفرالدین شاه است. منصوره اتحادیه در خانه معروف سریال دایی جان ناپلئون که آن زمان متعلق به رحیم اتحادیه، پدر بزرگ او بود متولد شد. مادرش هما فرمانفرمایان، نوه عبدالحسین فرمانفرما و پدرش علی اتحادیه، پسر رحیم اتحادیه، از تجار معروف تهران بود و مادر بزرگش دختر مظفرالدین شاه قاجار بود.

دوران کودکی این بانوی پژوهشگر با جنگ جهانی دوم و اشغال ایران هم‌زمان بود و در آن سال‌ها معلم سرخانه داشت. بنا بر روایت همایون عبدالرحیمی، تهران‌پژوه، منصوره اتحادیه علاوه بر معلم سرخانه